

יאנוש קורצ'אק - מחנך ועורך עיתון לילדים

תאריכים: יאנוש קורצ'אק; MALY PRZEGLAD [מאלי פּשגלונד]; עיתונות לילדים; יהדות פולין; בית-ספר פרוגרסיבי; בית היתומים היהודי בוורשה; חינוך יהודי.

תקציר

יאנוש קורצ'אק היה רופא, סופר, עיתונאי, עורך עיתון לילדים ובעיקר: מחנך. הוא נחשב כאחד ממפתחי הדגם של בית הספר הפרוגרסיבי (המתקדם). קורצ'אק ניהל שני בתי יתומים בוורשה, האחד לילדים פולנים והשני - ברחוב קרוכמלנה - לילדים יהודים. עוזרתו הנאמנה הייתה סטפניה וילצ'ינסקה (סטפה). בית היתומים פעל גם בתקופה הקשה של הכיבוש הגרמני, כאשר היהודים רוכזו בגטו והוא בעצמו הלך לחפש אוכל בעבורם. כידוע, עם קבלת הצו לפנות את בית היתומים ולהגיע ל"אומשלגפלאץ" (תחנת הרכבת בוורשה שממנה נשלחו היהודים למחנות ההשמדה), הוא לא קיבל את ההצעות להינצל ובחר ללכת עם חניכיו אל המוות. הוא היה להם רופא, פסיכולוג ומחנך. הוא דאג הן לגופו והן לנפשו של הילד. ביסוד גישתו החינוכית היה יחס של כבוד לילד, רצון לחנך אותו להיות עצמאי ומחושל.

במאמר תתואר עבודתו החינוכית בבית היתומים ושיטתו החינוכית המיוחדת. יושם דגש על אישיותו ועל יחסו לילדים.

חלקו השני של המאמר מוקדש לפן נוסף באישיותו - עורך עיתון לילדים. קורצ'אק ערך עיתון לילדים בשם MALY PRZEGLAD (מאלי פּשגלונד) שפירושו בפולנית: "סקירה קטנה". עיתון זה הופיע כמוסף לעיתון היהודי בשפה הפולנית NASZ PRZEGLAD (נאש פשגלונד), שפירושו "סקירה שלנו". בין קוראי העיתון של קורצ'אק היו ילדים, גם יהודים וגם פולנים. העיתון נכתב כמעט כולו בידי ילדים וזה היה ייחודו. גם במערכת עבדו ילדים.

במאמר יובלט ייחודו של עיתון זה, ויתוארו עבודת המערכת ותורמתו של העיתון לילדים. בנספח יובא ריאיון שנערך עם מדזה מְקוֹזֶה, שהייתה בנערותה מזכירת המערכת של העיתון. בריאיון זה היא סיפרה על עבודתה עם קורצ'אק ועל העיתון.

מבוא

יאנוש קורצ'אק¹ הוא שמו הספרותי של הנריק גולדשמיט. הוא נולד בוורשה בשנת 1878 למשפחה יהודית מתבוללת. אביו היה עורך דין אמיד ושנות ילדותו הראשונות היו שנים של רווחה ואושר. בהיותו בן 11 לקה אביו בנפשו ואושפז בבית מרפא. מצבה הכלכלי של המשפחה התערער והנריק בן ה- 14 החל לפרנס את עצמו ואת משפחתו.

כשבגר הוא למד רפואה והוסמך לרפואה. בד בבד עם עיסוקו זה הוא החל לכתוב ספרים ומאמרים ולפעול למען יתומים. בשנת 1911 עזב את עיסוקו כרופא והחל לנהל את בית-היתומים לילדים יהודים, שהיה ברחוב קְרוֹזְמֶלְנָה 92 בוורשה. שותפתו למפעל החינוכי הייתה סְטֶפֶנְיָה וִילְצ'יִנְסְקָה, מחנכת יהודייה. במלחמת העולם הראשונה הוא שירת כרופא בצבא הרוסי ובהיעדרו ניהלה סְטֶפָה את בית היתומים. בשנת 1919 החל קורצ'אק לנהל גם בית יתומים לילדים פולנים. שותפתו בניהול הייתה מְרִינָה פֶּאֶלְסְקָה, מחנכת פולנייה. הוא שהה חמישה ימים בשבוע בבית היתומים היהודי ויומיים בשבוע בבית היתומים הפולני. שני המוסדות פעלו על פי שיטתו החינוכית המיוחדת.

במקביל המשיך קורצ'אק לכתוב ספרים וסיפורים לילדים וגם מאמרים בענייני חינוך. החל משנת 1926 ערך קורצ'אק עיתון ילדים בפולנית בשם MALY PRZEGLAD ["מאלי פְּשֶׁגְלוֹנְד" (סקירה קטנה)], עיתון שהיה כתוב ברובו בידי ילדים. בעיתון זה הביעו הילדים את דעותיהם, בעיותיהם ומצוקותיהם. (הרחבה על עיתון זה - בסעיף הבא).

יאנוש קורצ'אק ביקר בארץ ישראל פעמיים, בשנים 1934 ו- 1936, והתארח בבית ידידו בקיבוץ עין-חרוד.

בסוף שנת 1940 הועברו כל דיירי בית היתומים לתוך גטו ורשה. התנאים היו קשים ביותר וקורצ'אק דאג בדרכים שונות להשיג מזון בעבור הילדים ולרפאם. ביולי 1942, כאשר פונה בית היתומים, סירב קורצ'אק להיפרד מחניכיו וצעד עמם אל המוות - אל ה"אוימְשְׁלֶגְפֶּלאַן" ומשם ברכבות לטרבלינקה. גם סטפניה וילצ'ינסקה הלכה עמם.

שיטתו החינוכית של יאנוש קורצ'אק

יאנוש קורצ'אק נחשב בין מפתחי שיטת החינוך של בית הספר הפרוגרסיבי (המתקדם). על פי שיטה זו, שהושפעה מתורותיהם של רוסו, פסטאלוצי ופְּרֶבְּל,

במרכז התהליך החינוכי עומד הילד ולא התוכן הנלמד. הילד שותף פעיל להחלטות הנוגעות לחינוכו, ויש להתחשב בצרכיו הרגשיים, הגופניים והרוחניים².
יאנוש קורצ'אק בחר לגור עם חניכיו בבית היתומים שהיה בניין בין שתי קומות ועליית גג. בקומה הראשונה היה אולם רחב ידיים, שתקרתו גבוהה. באולם זה נערכה הפעילות במשך כל היום, פעילות של יחידים ושל קבוצות: משחקים, הכנת שיעורים, שיחות ואכילה. בקומה השנייה היו שני אולמות שינה. יאנוש קורצ'אק התגורר בחדר קטן בעליית הגג.
לחניכיו הוא היה רופא, פסיכולוג ומחנך ודאג הן לגופו והן לנפשו של הילד. ביסוד גישתו החינוכית היה יחס של כבוד לילד, רצון לחנך אותו להיות עצמאי ומחושל. לדעתו, יש צורך לשתף את הילדים בתהליך החינוכי. לפיכך, הוא הפעיל בבית היתומים חברת ילדים עם שלטון עצמי. הילדים התחנכו לכנות, ליושר, לדמוקרטיה ולאנושיות.

ההנהלה העצמית של הילדים התארגנה בשלושה מוסדות:

1. מועצת הילדים - מועצה בת עשרה ילדים, שנבחרה מדי שנה. המועצה טיפלה בבעיות חשובות של חיי החברה, כגון: קביעת חוקים חדשים, עזרה בלימודים ובהשגת עבודה בשכר.
 2. בית-משפט של חברים - מדי שבוע נבחרו חמישה ילדים להיות שופטים. על פי חוקים שהיו קיימים בבית היתומים, נשפטו אלה שעברו עבירות שונות. מותר היה לערער על פסק הדין. ילדים יכלו לתבוע למשפט גם את המחנכים המבוגרים, ואפילו את קורצ'אק עצמו.
 3. משאלים - דיירי הבית הצעירים הביעו את דעתם על מצטרפים חדשים, גם על ילדים וגם על מחנכים.
- קורצ'אק דגל בגישה אישית לכל ילד. הילדים היו בקשרים אישיים עם המחנכים, ילדים גדולים שימשו כאפוטרופוסים לקטנים ולחלשים, והם זכרו ימי הולדת וציינו אותם.
- בנוסף, היה החינוך לעבודה. הילדים עבדו בתורנויות במטבח, במכבסה, בחדר-האוכל, במתפרה, בחדר המשחקים ובספרייה. הם עזרו בטיפול בחולים ובהכנת שיעורים. כל המחנכים פעלו לפי עקרונות החינוך הללו יחד עם קורצ'אק וסטפה.
- בבית-היתומים היה נהוג לכתוב עיתון שבועי. בכל שבת, בשעה עשר בבוקר, התאספו כולם - קורצ'אק, סטפה, המחנכים והילדים - כדי להקשיב לקריאה בקול של עיתון

הבית. בעיתון היו בדרך-כלל: מאמר ראשי של קורצ'אק, רשימות מפרי עטם של מחנכים ושל חניכים, פסקי-הדין של בית-משפט החברים, משאלות ובקשות שונות. בימי הקיץ יצאו הילדים והמחנכים לקייטנה בחיק הטבע, למשך שבועות מספר. בין שאר הפעילויות הנהיג קורצ'אק את אולימפיאדת הספורט של בית-היתומים.

קורצ'אק כעורך עיתון לילדים

בתוך משנתו החינוכית תפס העיתון לילדים תפקיד חשוב. לדעתו, זקוקים הילדים לעיתון משלהם שאותו יכינו בעצמם.³

באחד ממאמריו כותב קורצ'אק על עיתון בית הספר ומציין שלדעתו, חשוב שהילדים עצמם יהיו שותפים בעיתון שלהם, שהם בעצמם יעלו בו נושאים שמעניינים אותם ושחשובים להם. ואכן, בבתי-הילדים שלו התפרסם עיתון שבועי שבו כתב קורצ'אק את המאמר הראשי (ולעתים מחנך אחר) והילדים כתבו את השאר. כולם היו מתאספים כדי להקשיב ביחד לקריאת העיתון בקול⁴. אולם קורצ'אק לא הסתפק בעיתונים פנים-מוסדיים, מקומיים. והצליח לייסד עיתון בשם MALY PRZEGLAD [להלן: מאלי פֶּשְׁגֶּלוֹנְד וּבְקִיצוֹר מ"פ].

בסקירת עיתונות שהופיעה בכתב-עת של ביה"ס העברי-פולני בלודז' "חיינו" – NASZA ZYCIE נכתב על מאלי פֶּשְׁגֶּלוֹנְד: "העיתונאים הם ילדים ומפני זה העיתון הוא עיתונם של הילדים במלוא מובן המילה"⁶. ואכן, ייחודו של עיתון זה, בהשוואה לעיתונים ארציים אחרים, היה שרוב הכותבים בו היו ילדים, מלבד מעט מאמרים של קורצ'אק עצמו, בעיקר.

מ"פ היה מוסף שבועי ליומון היהודי בשפה הפולנית NASZ PRZEGLAD [להלן: נַאש פֶּשְׁגֶּלוֹנְד וּבְקִיצוֹר: נ"פ]. ליומון זה היה קהל קוראים רחב בקרב האינטליגנציה היהודית, במיוחד. העיתון תמך בציונות ולחם בהתבוללות⁷. ההשפעה של מגמה זו על עיתון-הילדים מאלי פֶּשְׁגֶּלוֹנְד מתבטאת בשינוי תת-הכותר שלו, שהיה בתחילה PISMO DLA DZIECI I MŁODZIEZY, והשתנה (בסוף מרץ 1929) ל- PISMO DZIECI I MŁODZIEZY⁸. "קראו יידיש או עברית" (וזאת על פי עדות של ידידו-תלמידו של קורצ'אק -יחיאל וינגרטן)¹⁰, אף על פי שכנראה היו גם ילדים פולנים שקראו את המ"פ.

בשנים שבהן ערך קורצ'אק את העיתון, הוא פנה יותר לילדים ופחות אל הנוער, דבר שעורר ביקורת כנגדו. הוא לא הסתיר ביקורת זו מקוראיו (כשם שלא הסתיר תלונות כלפיו וכלפי העיתון בנושאים אחרים), ונהג כפי שהנהיג בבית-המשפט שהיה בבית-הילדים שלו, מקום שבו שפטו ילדים זה את זה, את מדריכיהם ואפילו אותו עצמו.

קורצ'אק מתייחס לנושא זה ב"פרוספקט הנוער", שהודפס בדצמבר 1926¹¹ ושם הוא מציין את הטיעונים נגדו. אך ניתן להבין מדבריו שלפי דעתו, הילדים זקוקים לעיתון יותר מאשר הנוער: "נוער חביב, בני ארבע-עשרה, חמש-עשרה, שש עשרה ומעלה [...] אין אתם רוצים לגזול את העיתון מדי הקטנים [...] הנוער יש לו ספר, הרצאות, תיאטרון, הנוער משתמט איך-שהוא בנקל מתחת פיקוחם של הגדולים ויש בידו, בשיחה, זה גילוי תעלומת החיים האמיתיים, גם בלא עיתון, לשמוע, לצותת, להיוודע ולהשתעשע – יישאר 'מאלי פשגלונד' עיתוננים של הילדים [...]"¹² כלומר, הילדים היו קהל היעד שלו ובהם הוא התרכז. כנראה, מתוך מגמה להגן על הילד הרך, שאין לו די אומץ ואף לא הזדמנויות להתבטא ולעמוד על שלו, ובניגוד לנוער, גם אין מקורות שיספקו לו מידע. נוסף לכך, ייתכן שקורצ'אק חשש מהצנזורה שעלולה להתנכל לנוער, שמתחיל לגבש רעיונות וגישות חברתיות ופוליטיות ואינו נמנע מלבטא אותן¹³. מצד אחר, קורצ'אק, באחד ממאמריו הקצרים, מתייחס בלי חשש לצנזורה ולהגבלות על הכתיבה באמצעות "חוק העיתונות". הוא מצהיר בהומור, ש"מאלי פשגלונד" יכתוב באומץ, כיוון שאת העונש יספוג עורך הנ"פ¹⁴. רק מן השנה הרביעית לקיומו של העיתון, תחת עריכתו של נברלי, מקבל הנוער מקום רב יותר להתבטא בעיתון. ייתכן שהסיבה אינה רק בחילופי העורך, אלא גם בעובדה שהכתבים של העיתון התבגרו והתחילו לבטא בצורה רהוטה דעות שהם גיבשו. במ"פ קיבל קורצ'אק אוטונומיה מלאה ממערכת היומון נ"פ. בכל אופן, בשנות השלושים החלו להופיע בעיתון כתמים לבנים, פרי עבודתה של הצנזורה.

לקראת צאת העיתון לאור, מספר ימים לפני הגיליון הראשון, פרסם קורצ'אק פרוספקט, שלכאורה פנה אל הילדים, קוראיו העתידיים, אולם למעשה פנה גם אל המבוגרים וגם אל המו"ל של נ"פ עצמו. במסמך זה מכריז קורצ'אק שהעיתון לילדים יהיה לא פוליטי ולא מפלגתי¹⁵. וכי מטרת העיתון לעודד את בני הנוער לכתוב או לספר בעל-פה (בטלפון) על צורכיהם, על העוולות כלפיהם, על צרותיהם ודאגותיהם. בפרוספקט זה משלב קורצ'אק גם דמיון. הוא מתאר את בניין המערכת המרווח בן שתי הקומות, שיהיו בו אולם המתנה, אולם ישיבות וחדרים נפרדים לעורכי המדורים, בעוד שלמעשה נדחסה המערכת בשני חדרים קטנים, בבניין הנ"פ ברח' נובול'פּקי 7.

עבודת המערכת

החומר הגיע למערכת בדואר. מספר המכתבים של הילדים הלך וגדל. בשנה הראשונה היו 5000 מכתבים ובשנייה – 6500. קורצ'אק הבטיח לקוראיו, שאף מכתב אינו נזרק (ובכלל, רק במערכות של עיתונים למבוגרים יש סל אשפה לניירות...). כל המכתבים נקראו, מוינו, מוספרו ותויקו לפי נושאים ולפי המקומות שמהם נשלחו. קורצ'אק היה מופיע במערכת רק בימי חמישי ובימים הסמוכים ליציאת העיתון הוא ריכז את העבודה שבה טיפל נברלי. שאר העובדים היו צעירים. הנערה מדזה מרקוזה הייתה מזכירת המערכת הראשונה (ראה את הריאיון עמה בנספח), ושני אחיה, אדווין מרקוזה וירחמיאל וינגרטן שכונה JAVAN, היו העיתונאים הבכירים. כאמור, ערך קורצ'אק את העיתון למעלה משלוש שנים. באמצע 1930 העביר את העריכה לנברלי. הסיבות להתפטרותו של קורצ'אק לא ברורות. לא תמיד פרגנו לו. מדי פעם, נשמעו כלפיו טענות וביקורת. לדוגמה: שהוא מעודד גרפומניה, שהוא מאכזב את הקוראים הצעירים עד לכדי פגיעה במצבם הנפשי, משום שהם כותבים ושולחים את פרי עטם למערכת, מצפים כחצי שנה לראות את הדברים בדפוס ובינתיים הם קונים עיתונים. כאמור, קורצ'אק לא נמנע מפרסום של דברים שנכתבו נגדו ונגד העיתון, ואין לדעת אם הטענות נגדו השפיעו על החלטתו להתפטר או שהיה זה העומס שיצרו עבודתו כפדגוג וכתבתו. לא בכל הגיליונות, שיצאו בשנים שבהן היה הוא העורך, הודפס שמו כעורך. ייתכן, שהוא לא חתם את שמו כאשר תוכן הגיליון לא היה לשביעות רצונו והיה עליו להתפשר.

העיתון ותכניו

המוסף לילדים מ"פ והיומון למבוגרים נ"פ, נדפסו על סוג נייר זהה והיו ערוכים בצורה גרפית זהה, להבדיל מכתבי עת אחרים לילדים ולנוער, שלרוב הופיעו בפורמט קטן יותר, באיכות נייר טובה יותר והיו מלווים באיורים ובתמונות. מסתבר שגם כאן הייתה לקורצ'אק כוונה. לאלו שדרשו נייר ודפוס באיכות טובה יותר ותוספת של תמונות, הוא עונה שתמונות יש בנאש פשגלונד ובעניין הנייר: "אנו חוששים כי אם יהיה נייר טוב יותר, יאמרו לנו להדפיס שירים וסיפורי מעשיות. שבועונים כאלה יש כבר בעולם. ואנו רוצים כי יהיה זה עיתון אמיתי"¹⁶. הוא גם מייעץ למי שמתקשה בקריאה, שיבקש מאמא או מאח לקרוא בפניו. המגמה הייתה, כנראה, לתת לקוראים הצעירים תחושה שעיתונם הוא כמו עיתון של מבוגרים ויש להתייחס אליו ברצינות.

אין מודל קבוע לתכנים בגיליונות מ"פ. כאמור, בדרך כלל, רוב החומר היה של ילדים ומעט מאמרים של קורצ'אק עצמו. אולם יש גם גיליונות שבהם משובצים סיפורים ושירים של יוצרים אחרים, של כותבים מפורסמים¹⁷.

הקוראים הצעירים כתבו על עצמם, העלו תלונות, ביקשו עצה ועזרה, סיפרו על בעיות עם הורים ומורים וגם הציעו רעיונות ונושאים לכתובה בעיתון. לעתים, הופיע בעיתון דיווח על בעיה ציבורית והיא באה על פתרונה. כמו במקרה שבו דווח על גדר תיל מסוכנת, הנמצאת במגרש המשחקים בגן קראשינסקי, בוורשה. המערכת שלחה לשם כתב שיתאר את המצב, התריעה על המפגע, והגדר המסוכנת לילדים הוסרה. לעתים, הופיעו גיליונות שהוקדשו לנושאים מיוחדים ופעמים הוכרזו תחרויות כתיבה. מדי פעם הציעה המערכת נושאים חדשים. לדוגמה: הקוראים נתבקשו לשלוח סיפורים ששמעו מפי סביהם, כדי לפתוח מדור בשם "מה אמר סבא". היה ניסיון לקיים התכתבות עם ילדים מארץ ישראל, בעיקר עם ילדי קיבוץ עין-חרוד, שאירח את קורצ'אק ואת סטפה בביקוריהם בארץ. קורצ'אק אף פנה בכרוז לילדי ישראל, שיכתבו למ"פ, אך התאכזב מאוד כאשר קיבל רק שני מכתבים ונימק את חוסר ההיענות: "לארץ ישראל יצאו יהודים רבים שיש להם טינה לפולין (אכתוב על כך בל"ג בעומר), אמרו שהם עבדים, ועתה הם רוצים להתחיל בחיים חדשים ולשכוח מה שהיה. בוודאי משום כך אינם רוצים לכתוב"¹⁸. מכתב של ילד בשם אמנון מקיבוץ עין חרוד נשלח אל מנהלת בית היתומים. המכתב נדפס דווקא בעיתון של רשת "תרבות" בעברית.

עיתונו של קורצ'אק, בניגוד לעיתונים אחרים לילדים יהודיים ולנוער יהודי, לא היה קשור לזרם חינוכי מסוים. הוא גם לא פנה למורים שיתרמו לעבודת העיתון. הוא מסביר זאת כך: "כי חששנו מפני שעבוד. ביקשנו להוכיח כי נוכל לבדנו. ביקשנו להיות בעלים בביתנו אנו. המורה יש לו עיתונות שלו, ולא כן אנו. אפשר והילדים והנוער יראו את השתתפותם של גדולים כהתנקשות בבימתם החופשית היחידה, ויפוג חשקם?"¹⁹

במאמריו במ"פ, כמו גם בכתבים אחרים, מבקר קורצ'אק את מוסדות בתי-הספר בצורה חריפה, אולם הוא נזהר בכבודם של המורים. הוא אינו מבקר אותם אישית, לא מזלזל בהם ולא מתערב בעבודתם. כשמתקבלת תלונה של תלמיד וברור שהמורה פגע בילד²⁰, הוא נותן למורה אפשרות לבטא את מצוקותיו מעל דפי העיתון, ולספר על התלמידים המזלזלים בו, למרות השתדלותו למענם.

הערות

1. המקורות לתולדות חייו ולשיטתו החינוכית של קורצ'אק הם: פרליס, מאירוביץ (עורכים), תש"ם; ארנון תשל"ב (1971); קורצ'אק 1960; רגב תשנ"ו
2. ביתר הרחבה ראה: דרור, תשנ"ח (1997) 74; וכן במאמרי על העמלנות: בר-אל תש"ס.
3. הפרטים להלן מבוססים על מאמרו של Fuks 1978. פוקס מתבסס במאמרו זה על ספרו של א. נוורלי, שתרגומו מפולנית הוא "הקשר החי" (I. Newerly - *Zywe wiazanie* -). מקור נוסף הוא התרגום בעברית של כתבי קורצ'אק. הספר דת הילד (תשל"ח), בסדרת "כתבים".
4. ארנון תשל"ב 1971, 43 – 44.
6. חיינו א, (כסלו תרפ"ט), 6.
7. פלינקער-רון תשכ"ח, 310 – 311.
8. כלומר: המילה dla שפירושה בפולנית "בשביל" או "למען" הושמטה, ומשמעות השינוי: במקום עיתון בשביל או למען הילדים, זהו עיתון של ילדים.
9. הגרי תשל"ח, 347.
10. וינגרטן 1979, 251.
11. את הנוסח בפולנית ראה: Fuks 1978, 26 - 28. תרגום לעברית ראה: קורצ'אק תשל"ח, 395 – 398.
12. קורצ'אק תשל"ח, 397.
13. פרליס תשל"ח, 41 – 42.
14. Fuks 1978, 7.
15. קורצ'אק משלב הומור בניסוח המסמך. דוגמה: לאחר הצהרתו שהעיתון לא יהיה פוליטי ולא מפלגתי, הוא מוסיף: "באמת, איני מבין ביותר, מה זאת אומרת, אך כך כותבים כרגיל בעיתונים בפרוספקטים. ובכן, על מה נגרע מהם?" (קורצ'אק תשל"ח, 356). וכן הוא כותב "העורכים יהיו שלושה. אחד זקן (קרח במשקפיים), שלא תהיה בלבולת. האחד עורך צעיר... (שם, 349).
16. קורצ'אק תשל"ח, 379.
17. דוגמה: בגיליון שהופיע ב-2 ביולי 1929, יש, בין השאר, סיפור של שלום אש ושיר של ביאליק. ייתכן שגיליון זה, שראה אור בחופשה, לא נערך ע"י קורצ'אק, באשר שמו לא מופיע כעורך. (Fuks 1978, 12, הערה 18).

18. קורצ'אק תשל"ח 377 - 379.

19. שם, 399

20. זקס-כהנא תש"ן 1989, 128 – 133

ביבליוגרפיה

- ארנון י' (תשל"ב 1971) **שיטתו החינוכית של ינוש קורצ'אק**, תל-אביב.
- ארנון י', פרליס י', ר' כוכבי (עורכים), (תש"ס), **יאנוש קורצ'אק: מחנך עד תום**, בית לוחמי הגטאות.
- דרור י' (תשנ"ח 1998), "בית-ספר פרוגרסיבי", בתוך: קשתי י', אריאלי מ', שלסקי ש' (עורכים), **לקסיקון החינוך וההוראה**, תל-אביב.
- בר-אל ע' (תש"ס), "העמלנות בחינוך הציוני בגולה", **מעוף ומעשה** 6, 239 – 252.
- הגרי-פוזננסקי ע' (תשל"ח) - ע' הגרי-פוזננסקי, "מאלי פשגלונד (עיתון הילדים והנוער): מבוא", בתוך: **קורצ'אק: כתבים**, 347 – 348.
- וינגרטן י' (1979), **יאנוש קורצ'אק היהודי המעונה: סיפור חייו ותקופתו**, תל-אביב.
- פלינקער ד', רון מ' (תשכ"ח, 1967) "די יידישע פרעסע אין פוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות", בתוך **ספר השנה / יארבוך**, ב, בעריכת א' טאטאקאווער, תל-אביב, 266-324.
- פרליס י' (תשל"ח), "מבחן ההכרעה" בתוך **דת הילד** [בתוך קורצ'אק י', **דת הילד**], 9 - 66.
- קורצ'אק י' (תשל"ח), **דת הילד**, [בסדרה: י' קורצ'אק, כתבים] בית לוחמי הגטאות.
- קורצ'אק י' (1960), **כיצד לאהוב ילדים**, תל-אביב.
- רגב מ' (תשנ"ו), **לגעת באדם: דמותו והגותו של יאנוש קורצ'אק כפי שהן משתקפות בכתביו ובכתבי אחרים**, ירושלים.
- Bialek J. Z., "Czasopisma dla dzieci i mlodziezy" **Literatura dla dzieci i mlodziezy w latach 1918 - 1939**, Warszawa 1979, 186 – 208.
- Gutman Y, Mendelsohn E, Reinhartz J. (eds.) **The Jews of Poland Between Two World Wars**, , Hanover 1989.
- Fuks M. "'Maly Przegląd' Janusze Korczaka", **Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce**, 1(105) (1978), 3 – 28.
- Mendelsohn E. **The Jews of East Central Europe between the World Wars**, Bloomington 1983, 11-83, 255-258.

נספח

ריאיון עם מדזה זליגר-מרקוזה
התקיים בגבעת-חיים איחוד ב- 5.1.2000
מראיינת: עדינה בר-אל

נסעתי לפגוש את מדזה זליגר-מרקוזה, חברת קיבוץ גבעת חיים איחוד. מדזה, אישה מעל גיל 90. שוחחנו בבית האבות של הקיבוץ, שם היא שוהה עם בעלה רק בשעות היום. והנה דבריה כלשונם:

"העיתון "מאלי פשגלונד" של יאנוש קורצ'אק היה מיוסד על עבודת הילדים והנוער. זה לא היה עיתון בשביל הילדים, אלא עיתון של הילדים. יאנוש קורצ'אק הזמין אותי לעזור לו בעריכת העיתון ולהיות המזכירה שלו. תפקידי היה להיות בקשר עם הילדים והנוער שכתבו למערכת ולראיין אותם. כמו כן כתבתי לעיתון. אפשר לומר שהייתי שותפה לעיתון זה.

קורצ'אק בחר בי, כי אני הייתי בין הילדים הראשונים שכתבו למערכת. זה היה אחרי שהוא פרסם את ה"פרוספקט" שלו. הוא קרא את מכתבי, החליט שאני מתאימה והזמין אותי לשיחה. אחר כך הוא בא אלינו הביתה לפגוש את הוריי. השיחה התנהלה בפולנית, וקורצ'אק שאל את הוריי, אם הם מסכימים שאני אעבוד במערכת. הוא הציע תשלום חודשי של חמישים זלוטיך, זאת אומרת "זהובים". עבדתי במערכת "מאלי פשגלונד" שלוש פעמים בשבוע, כשעתיים בכל פעם.

כשהתחלתי לעבוד במערכת העיתון, עדיין לא הייתי תלמידה בבית הספר, אלא למדתי בבית. אני כלל לא ביקרתי בבית ספר יסודי. בתחילה לימדה אותי אחותי המבוגרת ממני ואחר-כך הגיעה הביתה מורה, שהכינה אותי במשך חצי שנה לבחינות הכניסה לגימנסיה ממשלתית בוורשה לכיתה השישית. עברתי את הבחינות והתקבלתי לגימנסיה הממשלתית, שבה שפת הלימוד הייתה פולנית. אני הייתי התלמידה היהודייה היחידה בכל בית הספר הזה.

בפגישה הראשונה בכיתה השישית אמרה לי המנהלת, אחרי שהכירה אותי: "עד עכשיו לא הייתה לי הזדמנות להיפגש עם תלמידות יהודיות. את היהודייה היחידה שהכרתי. אני מבטיחה לך, שמעכשיו והלאה ילמדו גם תלמידות יהודיות בבית הספר שלנו". אמרתי לה: "תודה, גברתי המנהלת". (המנהלת ידעה שאני בקשר עם קורצ'אק).

ואכן, אחר כך התקבלו תלמידות יהודיות מעטות לאותו בית ספר. סיימתי את בית הספר עם תעודת בגרות טובה ביותר.

במערכת "מאלי פשגלונד" התחלתי לעבוד כשהייתי בת חמש-עשרה. עבודתי נמשכה למעלה משמונה שנים. גם אחי הצעיר אָדוֹוִין קרא את "מאלי פשגלונד", ואחר-כך, בעזרתי, נעשה כתב של העיתון והיה די מוכר.

שם העיתון בפולנית היה "מאלי פשגלונד" ובעברית "הסקירה הקטנה". זו הייתה תוספת לעיתון למבוגרים "נאש פשגלונד". בבניין מערכת ה"נאש פשגלונד" היה לנו חדר מערכת. אפשר לומר שהחדר הזה היה שלי. אני ישבתי שם ועבדתי. תפקידי היה לקרוא את מכתבי הילדים ולארח את הילדים והנערים שהביעו רצון לבקר במערכת. שוחחתי אתם כנציגת העיתון וערכתי עמם היכרות אישית.

קורצ'אק רצה ליצור קשר עם הכותבים הצעירים. לפיכך הייתי כותבת דו"ח שבועי על ביקורים אלו. מתוך רשימת השמות שהכנתי הוא בחר בילדים שרצה לשוחח עמם. את הילדים שקורצ'אק בחר הזמנתי לביקור נוסף במערכת ביום שישי וקורצ'אק נפגש עמם אישית.

הייתי צעירה מאוד אך הסתדרתי בעבודתי. קורצ'אק היה מרוצה ממני. בזכות הריאיון המקדים שלי עם הילדים הוא ידע מה לשאול אותם ועל אלו נושאים לשוחח אתם. אחת לחודש הייתי צריכה לכתוב דו"ח שהודפס בעיתון. אחת לשנה הייתי צריכה לכתוב מאמר גדול על כל מה שהתרחש במשך השנה. זו הייתה עבודה רבה. יחד עם זה למדתי בבית-הספר והייתי, כאמור, תלמידה טובה.

גם קורצ'אק כתב מדי פעם בעיתון. לא הייתה צנזורה, כל אחד כתב מה שהוא רצה. לפעמים הייתי מבקרת בבית היתומים כדי לדבר עם קורצ'אק. בכניסה לבית היו מדרגות. היה צריך לעלות במדרגות, להיכנס, לעבור את האולם ומהאולם לעלות במדרגות לקומה השנייה. הקומה השנייה, שממנה ניתן היה להשקיף על האולם למטה, הייתה קומת השינה של הילדים. לתאר את החדר של קורצ'אק? זה היה חדר בעליית הגג, בקומה השלישית. חדר רגיל מאוד: מיטה, שולחן ושני כיסאות, החלון היה גדול, מהרצפה עד התקרה, ומעוגל בחלקו העליון. מהחלון הזה התבונן קורצ'אק בילדים שבחצר.

הכרתי את סטפה. היא מאוד אהבה אותי. תמיד הזמינה אותי: "בואי מדזה אליי, נשתה כוס תה", אמרה לי בפולנית. ואני הייתי נכנסת לחדרה והיינו משוחחות. היא הייתה מספרת לי כל מיני דברים. אבל אני לא שאלתי אותה על החיים הפרטיים שלה. במשפחה שלי היינו ארבעה ילדים, שני בנים ושתי בנות. אחותי ואני למדנו בבית ספר לאחיות וגם עבדנו כאחיות בבית חולים צבאי פולני. אבא שלי היה ציוני. הוא היה פעמיים בארץ לפני שנולדתי. פה הוא נפגש עם תאודור הרצל. הוא קנה שטח אדמה

בתל-אביב, אבל זה הלך לאיבוד בגלל המלחמה. בפולין היו לאבא שלי בתים. חיינו מהשכרת בתים. הוא רצה למכור הכל, אך לא הצליח, לא הספיק בגלל כניסת הגרמנים לפולין, ונשארנו בלי כלום. בבית דיברנו פולנית. עם אבא קצת יידיש. ואבא שלי ידע גם עברית. אבא רצה להביא את כל המשפחה לארץ, אבל הוא לא הספיק, כי פרצה מלחמת העולם השנייה. אני, למזלי, עליתי ארצה בשנת 1934. אחריי עלו שני האחים שלי. הם נפטרו בארץ. אחותי וההורים שלי היו בגטו.

יאנוש קורצ'אק ביקר אותי בארץ. זה היה בשנת 1936. גרתי אז בכפר אתא, הייתי פועלת בבית החרושת "אתא". גרתי בצריפון קטן מאוד. היה מאוד צפוף בחדר, על הרצפה עמדו ארון, שולחן ושני כיסאות, ואילו המיטה עמדה על עמודים. עליתי למיטה בשלושה שלבים. זה היה כמו באונייה. קורצ'אק ראה את החדר, וזה מאוד מצא חן בעיניו. בילינו יחד יום שלם ואכלנו צוהריים בחדר האוכל.

אני שישים וחמש שנה בארץ. וורשה הייתה עיר גדולה. בארץ אני חיה בקיבוץ".